

Paryż 15 stycznia 2016

Dr hab. Marek Więckowski, prof. PAN

Polska Akademia Nauk, Stacja Naukowa w Paryżu (dyrektor)

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN (urlop bezpłatny)

Recenzja

rozprawy doktorskiej Pani magister Delii Bar-KoŹelis p.t. ***Shopping tourism on the eastern borders of the European Union***, (Turystyka zakupowa na wschodnich granicach Unii Europejskiej) przygotowanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Jana A. Wendta (promotor), napisanej na Wydziale Oceanografii i Geografii Uniwersytetu Gdańskiego w dziedzinie nauk o Ziemi, w dyscyplinie geografia.

Uwagi ogólne

Praca doktorska omawia bardzo aktualne zagadnienie związane z transgraniczną turystyką zakupową na zewnętrznych, wschodnich granicach Unii Europejskiej i wyjaśnia je na przykładach granic Polski i Rumunii. Autorka wychodzi z koncepcji turystyki zakupowej (shopping tourism) jako elementu konsumpcji i podróży, co automatycznie plasuje pracę w nurcie geografii usług. W pierwszym rozdziale zarysowano szeroki aspekt zakupów i podróży, w rozdziale drugim umieszczono badane zagadnienie w świetle turystyki jako dyscypliny badawczej a w trzecim rozdziale opisano czynniki wpływające na turystykę zakupową z perspektywy specyfiki obszarów przygranicznych, ze szczególnym uwzględnieniem obszaru badań, czyli zewnętrznej granicy Unii Europejskiej w Polsce i Rumunii.

Osadzenie pracy w nurcie badań nad turystyką oraz w przedstawionej wyżej kolejności rozumowania i wyjaśniania jest uzasadnione, i ukazuje właściwy tok rozumowania Autorki. Szczególnym bowiem przypadkiem turystyki zakupowej (jako elementu turystyki i wypoczynku) jest turystyka transgraniczna, która jest elementem rozważań

w recenzowanej pracy. Turystyka ta, która w przeważającej większości przypadków była motywowana różnicami w cenach (związanymi zarówno z różnicami kursowymi, jak też różnicami w wysokości podatków, np. VAT oraz możliwościami zniżek i zwrotu części ceny – np. zwrot podatku VAT) jak też odmiennością oferowanych produktów i usług, jest obecnie na etapie kolejnych zmian, szczególnie widocznych na zewnętrznych granicach Unii Europejskiej, gdzie w wielu miastach powstają nowoczesne centra handlowe. Jak zauważa Autorka centra te, obsługujące zarówno mieszkańców jak też przyjezdnych gości tworzą specjalną ofertę dla turystów przybywających z terenów sąsiadującego państwa, oferując łatwość i wszechstronność zakupów w nowoczesnych wnętrzach. Daje to możliwości zarówno dokonania zakupów tańszych i lepszych produktów (element przyciągający cudzoziemców) jak też oferuje możliwość spędzenia wolnego czasu. W wielu miejscach transgraniczna turystyka zakupowa jest motorem rozwoju miasta a nawet całego regionu, wpływając na podniesienie się jakości życia mieszkańców.

Struktura pracy

Recenzowana praca przygotowana jest w języku angielskim. Składa się na nią osiem rozdziałów oraz bibliografia. Praca jest poprzedzona krótkim, osobistym wstępem. Liczba stron maszynopisu wynosi 275. Praca ma logiczną strukturę.

We wstępie Autorka dzieli się spostrzeżeniami dotyczącymi inspiracji, głównymi ideami i celami oraz wymienia osoby, które miały wpływ na wykonanie pracy wraz z podziękowaniami.

Rozdział I (Turystyka zakupowa w kontekście konsumpcji i podróży) liczy 15 stron i obejmuje przegląd literatury, zawiera definicje turystyki zakupowej, a także zawiera opis podstawowych celów pracy, hipotez, podstawowych informacji na temat metod i ważności podjętej tematyki.

W rozdziale II (Podstawy badań i metodologia) liczącym 31 stron Autorka opisuje najważniejsze elementy możliwych i wybranych podejść badawczych. Wyjaśnia znaczenie turystyki oraz naświetla jej funkcjonowanie a zwłaszcza wyjaśnianie przez różne podejścia badawcze. Autorka pracy zdecydowała się wybrać podejścia badawcze stosowane w badaniach nad turystyką i omówiła głównie metody: badań

kwestionariuszowych, wywiadów strukturyzowanych, obserwacji uczestniczącej, wywiadów telefonicznych, indukcyjnego oraz dedukcyjnego wyjaśniania, oraz metody prezentacji danych i wyników (m.in. metody kartograficzne). W rozdziale tym zawarto też wyjaśnienia dotyczące okresu i obszarów badań oraz podjętych założeń oraz wyborów.

Rozdział III (Czynniki warunkujące turystykę zakupową na wschodnich granicach Unii Europejskiej, w Polsce i Rumunii) liczy 30 stron i zawiera omówienie czynników wpływających na rozwój transgranicznej turystyki zakupowej, zarówno w ujęciu teoretycznym jak też w omawianym w pracy obszarze, czyli w Polsce i Rumunii. Autorka pokusiła się również o przedstawienie międzynarodowego kontekstu zachodzących procesów na obszarze badań. Szczegółowej charakterystyce zostały poddane wybrane odcinki graniczne, co zostało ubarwione przedstawieniem ich na sześciu mapach.

Czwarty rozdział pracy przedstawia opis przeprowadzonych badań i ma krótki tytuł: opis badań. Rozdział liczy 25 stron i opisuje procedurę badawczą wraz z omówieniem lokalizacji wybranych centrów handlowych (łącznie z przedstawieniem ich na mapach).

Rozdział V (Rezultaty badań w Polsce) liczy 48 stron i przedstawia wyniki badań w trzech wybranych miastach, z przedstawieniem ich na licznych wykresach – konsekwentnie dla tych samych zagadnień i charakterystyk po 24 na każde studium przypadku. Analizie poddano zagadnienie transgranicznej turystyki zakupowej: w Białymstoku dokonywane przez Białorusinów, w Gdańsku dokonywane przez Rosjan, w Lublinie dokonywane przez Ukraińców.

Rozdział VI (Rezultaty badań w Rumunii) liczy 49 stron i przedstawia wyniki badań w trzech wybranych miastach Rumunii, z przedstawieniem ich na licznych wykresach – konsekwentnie dla tych samych zagadnień i charakterystyk po 24 na każde studium przypadku. Analizie poddano zagadnienie transgranicznej turystyki zakupowej: w Iasi przez mieszkańców Mołdawii (Mołdowy), w Suceavie przez Ukraińców, w Timisoarze przez Serbów.

W rozdziale siódmym na 38 stronach Autorka przedstawia wyniki porównań turystyki zakupowej w Polsce i Rumunii wraz z dyskusją o głównych hipotezach (Tytuł rozdziału: porównanie transgranicznej turystyki zakupowej w Polsce i Rumunii oraz dyskusja wyników i hipotez).

Ostatni, rozdział VIII, zawiera końcowe wnioski przedstawione na dziewięciu stornach, co sprawia, że nie są one tylko pobieżnym podsumowaniem pracy. Wnioski są dogłębnie przeanalizowane i przedstawione w formie czytelnej i logicznej. Autorka wielokrotnie odwołuje się do literatury przedmiotu, dzięki czemu wnioski są w wielu miejscach klasyczną dyskusją wyników – bardzo twórczą i inspirującą z naukowego punktu widzenia.

Omówienie głównych założeń pracy

Cele i hipotezy

Głównym celem pracy jest ukazanie specyfiki transgranicznej turystyki handlowej w sąsiedztwie wschodniej zewnętrznej granicy Unii Europejskiej.

Według założeń głównej tezy transgraniczna turystyka zakupowa w Polsce i Rumunii rozwija się odmiennie, w wyniku wpływu odmiennych różnic pomiędzy rynkami, ale już niekoniecznie w wyniku trudności związanych z przekraczaniem granicy. Jednakże poprawa tych warunków może wpłynąć pozytywnie na wzrost transgranicznej turystyki zakupowej.

Autorka postawiła trzy niehierarchiczne hipotezy:

- 1) stosunki polityczne pomiędzy krajem członkowskim Unii Europejskiej a krajem nienależącym do UE, odzwierciedlone poprzez przepuszczalność granic, nie determinują intensywności działalności transgranicznej turystyki zakupowej; jednak poprawa w strefie tranzytowej pozytywnie wpływa na napływ turystów transgranicznych zakupów.
- 2) Wzrost podaży nowoczesnej sprzedaży detalicznej w regionach przygranicznych pozytywnie stymuluje transgraniczną działalność turystyki zakupowej, a transgraniczni użytkownicy preferują nowoczesne placówki handlowe na zakupy (super/hipermarkety oraz centra handlowe).
- 3) W kontekście intensywnej i regularnej transgranicznej turystyki zakupowej motywowanej przez istotne różnice rynkowe, różnice kursowe mają małe znaczenie jako czynnik motywacyjny; gdzie różnice rynkowe są niewielkie, tam różnice kursowe stanowią czynnik mniejszej wagi.

Obszar badań i czas przeprowadzenia

Autorka zdecydowała się na analizę porównawczą wraz z wybraniem sześciu obszarów do studiów przypadku, po trzy w każdym z krajów: Polsce i Rumunii. Są to:

- a) Białystok w sąsiedztwie granicy polsko-białoruskiej
- b) Gdańsk w sąsiedztwie granicy polsko-rosyjskiej
- c) Lublin w sąsiedztwie granicy polsko-ukraińskiej
- d) Iasi w sąsiedztwie granicy rumuńsko-mołdawskiej
- e) Suceava w sąsiedztwie granicy rumuńsko-ukraińskiej
- f) Timisoara w sąsiedztwie granicy rumuńsko-serbskiej.

Okresem badań są lata 2009-2013. Dane statystyczne zostały zebrane dla poszczególnych kolejnych lat w tym okresie. Badania terenowe również dotyczą wspomnianego okresu i zostały ukończone w roku 2013.

Na stronach 69-88 Autorka charakteryzuje poszczególne odcinki graniczne wraz z pograniczami – łącznie 6 w świetle ich charakterystyki geograficznej, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości przekraczania granicy oraz krotką (pobieżną) charakterystyką turystyki zakupowej.

Metody

Autorka wykorzystuje wiele metod, które opisała zarówno z teoretycznego punktu widzenia, jak też ze szczególnym uwzględnieniem zastosowania ich w pracy. Są to: badania jakościowe, kwestionariusze (na uwagę zasługuje przygotowany przez Autorkę opis mocnych i słabych stron metody), w tym semistrukturalne wywiady, obserwacje bezpośrednie oraz wywiad telefoniczny, z rozróżnieniem na badanie wśród właścicieli centrów handlowych, transgranicznych kupców i uczestników ruchu granicznego. Autorka wspomina też, ale nie wykorzystuje w pełni oficjalnych danych statystycznych (jedynie podstawowe wartości). Autorka pracy zdecydowała się zastosować także indukcyjne oraz dedukcyjne wyjaśnianie, oraz metody prezentacji danych i wyników (m.in. metody kartograficzne oraz wykresy i diagramy).

Przegląd literatury

Przegląd literatury został zamieszczony w rozdziale 1.5. ale tak naprawdę w całej pracy można odnaleźć szereg odniesień do literatury zarówno krajowej (polskiej i rumuńskiej) jak też międzynarodowej. Bibliografia pracy jest imponująca i na podkreślenie zasługuje fakt, że ujęte są najważniejsze pozycje literatury światowej i można mieć pewność, że Autorka pracy ma wiedzę na temat głównych badań na świecie na opisywany przez siebie temat. Wymienione są również i występują liczne odwołania do prac głównych badaczy zajmujących się zarówno tematyką turystyki zakupowej, zakupów transgranicznych, transgranicznej konsumpcji oraz turystyki. Mniejsze znaczenie Autorka nadała problematyce granic i literaturze z nią związanej – ale jest to wybór świadomy i uzasadniony. Jak wspomniano wcześniej przyjęto bowiem założenia teoretyczne bazujące na specyfice turystyki i zakupów – granica jest elementem, który ma znaczenie dla transgranicznej turystyki zakupowej, ale zdaniem Autorki, nie stanowi na tyle specyficznego wyróżnika aby analizować i stosować teoretyczne prace dotyczące granic i współpracy transgranicznej. Oczywiście jest w pracy podkreślona specyfika zewnętrznych granic Unii Europejskiej, ale nie ma uwypuklenia problemu specyfiki granic i pograniczy – aspekt występowania granic i różnic pomiędzy stronami pogranicza jest ujęty ad hoc, jako elementem bardziej oczywisty niż wymagający uwzględnienia lub budowy założeń teoretycznych.

Przedstawiony w rozdziale pierwszym – przegląd literatury – jest tyleż syntetyczny co pobieżny i może nawet przypadkowy. W przedstawionej formie mógłby nawet być pominięty (zaledwie cztery strony), zważywszy na wspomniane wcześniej umiejscowienie przeglądu literatury i odnoszenia się do poszczególnych pozycji literatury w wielu miejscach pracy, zwłaszcza w rozdziałach: 2.1, 3.1 ale także 7.2 i 8.

Ocena rozprawy doktorskiej

Charakteryzując pracę doktorską zdecydowano się na omówienie ich pozytywnych stron jak też kwestii dyskusyjnych. Zamieszczono też krótki komentarz dotyczący hipotez i ich potwierdzenia.

Pozytywne strony pracy

Jak wspomniano na wstępie praca ukazuje interesujące i istotne zjawisko i wyjaśnia jego współczesne formy, bazując na szczegółowych i oryginalnych badaniach własnych. Jako szczegółowe, pozytywne strony recenzowanej rozprawy doktorskiej należy podkreślić:

- zastosowanie nowej ciekawej koncepcji rozwoju turystyki zaproponowanej przez Alana Lew (2008) jako: the Long Tail/Short Tail market requires, będącej nowym podejściem i sposobem myślenia, przechodzącym jednocześnie od krótkoterminowej oceny tradycyjnej turystyki do długoterminowego myślenia o turystyce niszowej. Jest to myślenie o nowej postnowoczesnej turystyce skupionej na długoterminowej obserwacji zjawisk, z segmentowanym rynkiem, z wykreowaną i dostosowaną do potrzeb klientów turystyką – co stanowi istotny element konkurencyjności.

Według autorki właśnie to nowe podejście może być elementem strategii rozwoju miast usytuowanych w sąsiedztwie zewnętrznej granicy Unii Europejskiej jako połączenie doświadczenia rozwoju turystyki zakupowej oraz zwiedzania (będących jednocześnie uzupełniającymi się elementami oferty dla przybywających turystów).

- Dzięki znajomości języków (polskiego i rumuńskiego), w których Autorka mogła przeprowadzić kwestionariusze, rozmowy telefoniczne itp. Praca zawiera bardzo bogate i szczegółowe badania własne i oryginalne wyniki.

Wnioski są dogłębnie przeanalizowane i przedstawione w formie czytelnej i logicznej. Autorka wielokrotnie odwołuje się do literatury przedmiotu, dzięki czemu wnioski są w wielu miejscach klasyczną dyskusją wyników – bardzo twórczą i inspirującą z naukowego punktu widzenia.

Elementy dyskusyjne

Praca zawiera elementy, które są dyskusyjne. Za najważniejsze można wymienić następujące uwagi:

- w pracy zauważalny jest brak wprowadzenia i odniesienia się do pojęcia strefy Schengen – Autorka operuje tylko pojęciem Unii Europejskiej. Nie odniesiono się do różnic występujących w tym aspekcie pomiędzy Polską a Rumunią.

- W „przeeglądach literatury” zabrakło uwzględnienia konkretnych badań wykonanych na innych granicach Polski, nawet gdyby miały służyć jedynie jako tło.
- W pracy występuje zauważalny brak pokazania wielkości ruchu granicznego oraz turystycznego – jako pewnego punktu odniesienia oraz ukazania trendów. Oczywiście na ten temat jest wiele prac i danych statystycznych, ale po pierwsze należało się do nich odnieść, jak też co najmniej przedstawić miejsce omawianego zjawiska w szerszym procesie mobilności.
- Wybór obszarów badań, a w szczególności założenia dotyczące odległości wybranych miast od granicy i rynków emisji mogą być dyskusyjne z kilku powodów. Oceniając istotność odległości miast od granicy posłużono się arbitralnie odległościami wyrażanymi w kilometrach bazując na badaniach na pograniczu amerykańsko-kanadyjskim, nie uwzględniono specyfiki dostępności (zwłaszcza czasowej) oraz czasu niezbędnego na oczekiwanie na granicy jak też nie wyjaśniono np. dlaczego wybrano do badań Lublin a nie bliżej granicy położony Zamość.
- W rozdziale trzecim zamieszczono autorskie mapy poszczególnych (sześciu) odcinków granicznych dotyczących wybranych studiów przypadku. Na mapach tych zamieszczono lokalizację przejść granicznych, głównych miast oraz podział administracyjny (niestety na różnym poziomie podziału administracyjnego). Na mapach tych zabrakło zamieszczenia podstawowej infrastruktury transportowej, czyli głównych dróg i linii kolejowych (zwłaszcza transgranicznych i tych łączących wybrane do badań miasta).
- Tytuł czwartego rozdziału powinien być inny – w obecnej formie nie pasuje do koncepcji pracy i jest czysto technicznym określeniem – *description of research*. Podobna sytuacja ma miejsce w rozdziale piątym i szóstym.
- Rozdział 5 i 6 zawierający odpowiednio przedstawienie wyników badań dla każdego studium przypadku w Polsce i Rumunii nie zawiera podsumowującej części obejmującej wyjaśnienie cech wspólnych dla danego kraju. Pewnego rodzaju usprawiedliwieniem tego braku może być wspólne zestawienie wyników badań i ich interpretacja zawarte w rozdziale siódmym, w którym Autorka zestawia porównania pomiędzy wybranymi krajami: Polską i Rumunią, na przykładzie wybranych miast – studiów przypadku. Niemniej jednak powoduje to jakby

ominięcie jednego etapu, który przydałby się, zarówno dla logiczności wywodu, jak też dla możliwości wyciągnięcia wniosku dotyczących danego państwa – oddzielnie Polski i oddzielnie Rumunii.

- Wykresy w większości przypadków – chyba mogłyby być zastosowane diagramy strukturalne, ponieważ całość danych danej kategorii sumuje się do 100 – wówczas wyniki byłyby bardziej czytelne.

Hipotezy i ich potwierdzenie

Zazwyczaj jest to element dyskusyjny, ponieważ: albo hipotezy są banalne i wówczas można je łatwo obronić, albo hipotezy są bardziej śmiałe ale wówczas odpowiedzi na nie są niepełne i bardziej dyskusyjne. W omawianej pracy zastosowano wariant pośredni: hipotezy są częściowo oczywiste a częściowo bardziej ambitne a ograniczenia związane z przygotowaniem prac doktorskich utrudniają pełne udowodnienie stawianych tez.

Odnośnie hipotezy 2, mówiącej, że: wzrost podaży nowoczesnej sprzedaży detalicznej w regionach przygranicznych pozytywnie stymuluje transgraniczną działalność turystyki zakupowej (hip 2) jak też poprawa w strefie tranzytowej (hip 1) ułatwiają robienie zakupów. Udowodnienie, że wpływ ten jest większy niż innych elementów jest trudne i nie było to przedmiotem pracy, choć na przykład były próby (na podstawie hip. 1), żeby udowodnić wpływ różnorodności oferty (dokładnie różnic) oraz różnic kursowych (hip. 3).

Ogólnie hipotezy zostały potwierdzone a także spełniono główny cel pracy.

Konkluzja

Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595, z późniejszymi zmianami) w artykule 13, punkt 1 wymaga aby rozprawa doktorska stanowiła oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, by wykazała ogólną wiedzę teoretyczną doktoranta w danej dyscyplinie naukowej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Stwierdzam, że rozprawa doktorska magister Deli Bar-Kołelis spełnia wszystkie trzy wymienione warunki. Autorka przedstawiła ogólny problem będący w nurcie zainteresowań badań o zasięgu europejskim, obudowała go wiedzą teoretyczną z zakresu kilku dyscyplin zwłaszcza badań nad turystyką oraz badań dotyczących granic

politycznych. Ponadto, wykorzystując szereg metod, przeprowadziła oryginalne badania terenowe, na których bazie wykonała wnikliwe analizy. Praca kończy się oryginalnymi wynikami badawczymi, nawiązującymi do zrealizowanych badań i analiz. Wyniki udowadniają, że zadanie zostało wykonane pomyślnie. Moja pozytywna ocena pracy uprawnia do stwierdzenia, że praca w obecnym kształcie nadaje się do kolejnego etapu przewodu doktorskiego i w konsekwencji do publicznej obrony, a w przypadku pomyślnego jej przebiegu, do nadania pani Delii Bar-Koźelis, stopnia doktora w dziedzinie nauk o Ziemi z zakresu geografii. Tym samym stwierdzam, że w mojej ocenie praca doktorska Pani Delii Bar-Koźelis pt. ***Shopping tourism on the eastern borders of the European Union***, spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim w ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595, z późniejszymi zmianami). Wniosuję o dopuszczenie Doktorantki do publicznej obrony.

Marek WIĘCKOWSKI

